

Cresques Abiatar, el primer oftalmòleg català que va operar de cataractes

Autor: Marc Pons

Data de publicació: 07-06-2022

Cresques Abiatar va operar de cataractes el comte-rei Joan II, que feia set anys que havia perdut la visió. Un nou article d'En Marc Pons del diumenge, 5 de juny de 2022 a Barcelona.

Palau Reial Major de Barcelona, 11 de setembre de 1468. Fa 554 anys. L'oftalmòleg jueu català Cresques Abiatar intervenia amb èxit unes cataractes a l'ull dret del comte-rei Joan II. Poques setmanes després (12 d'octubre de 1468) intervindria, també amb èxit, les de l'ull esquerre del monarca. Aquelles intervencions consecutives no eren les primeres d'aquestes característiques que es practicaven a Catalunya. Però sí que serien les primeres a un personatge rellevant. Cresques Abiatar (Lleida, segle XV) passaria a la història com un dels pioners de la cirurgia oftalmològica a Catalunya i a Europa; i es convertiria en un influent i prestigiós metge. Però el camí fins a arribar a l'èxit seria especialment difícil per les seves condicions personals de científic i de jueu en un món que encara era presoner del pensament espiritual d'arrel antiga i medieval.

Representació contemporània del barri universitari de Lleida al segle XVI (enderrocat per règim borbònic el 1707). Font:

Museu Jaume Morera. Lleida

Qui era Cresques Abiatar?

Segons les fonts documentals, Cresques Abiatar era membre d'una destacada família del call de Lleida. No tenim la data exacta del seu naixement, però amb quasi total seguretat la podem acotar entre 1430 i 1440. En aquells anys el call de Lleida, anomenat popularment "la Cuirassa" i situat entre el barri universitari i l'arenys del riu, era un bullidor d'activitat. Havia resistit els pogroms de 1391, i a diferència d'altres calls catalans (com el de Barcelona) havia

recuperat la seva activitat i la seva personalitat. Però les mateixes fonts revelen que cap al 1450 la comtessa-reina Maria, lloctinent de Catalunya durant les llargues absències d'Alfons el Magnànim, va cedir a les pressions dels sectors més radicalitzats de la societat i va dictar una sèrie de lleis que afectaven, especialment, la comunitat jueva de Catalunya.

La Diàspora dels Abiatar i el retorn de Cresques.

Cresques i la seva família es van exiliar a Aragó i van residir, transitòriament, en diverses places fins que es van establir al call de Saragossa. A la capital aragonesa, Cresques va estudiar la carrera de medicina i es va llicenciar (1456). Però, segons les fonts, amb la desaparició pràcticament seguida dels comtes-reis Alfons i Maria (1458); les lleis antijueves es van relaxar; i Cresques, contràriament al que va fer la resta de la seva família, va retornar a Catalunya (1458). Aquella arriscada decisió (la càrrega sociològica d'aquelles lleis continuava vigent) es va revelar com la més encertada de la seva vida. Cresques va establir-se, inicialment, a Cervera; i allà va practicar diverses operacions de cataractes amb un cirurgià jueu provençal anomenat Mestre Johan, que era un veritable pioner —a nivell europeu— en el camp de la cirurgia ocular.

Representació coetània de Cervera (segle XVII). Font: Museu de Cervera

El camí a la notorietat

El camí que va conduir Cresques Abiatar a la notorietat no va estar exempt de certa controvèrsia. Cal no oblidar que, a mitjans del segle XV, la cirurgia era una pràctica mèdica que es trobava en un punt iniciàtic. I la cirurgia ocular; encara més. Les fonts documentals són plenes de casos en què la intervenció sortia malament i la família del pacient descarregava la seva decepció i la seva ira en la persona del cirurgià. Però en el cas de Cresques no tenim cap agressió documentada. Tot i que algunes notes apunten que el resultat del seu treball no sempre va satisfer les expectatives del pacient. Sigui com sigui, les mateixes fonts, revelen que cap al 1460 ja estava plenament instal·lat a la Cuirassa de Lleida, i que des de la seva casa particular, practicava intervencions de cataractes a pacients de la ciutat i d'arreu de Catalunya i d'Aragó.

De la Cuirassa al Palau Reial Major

La notorietat de Cresques Abiatar va arribar a la cancelleria de Barcelona, la més alta instància de poder de la Corona. L'any 1467, el comte-rei Joan, que ja tenia l'avançada edat de 69 anys (avançada per l'època), havia perdut progressivament la visió a causa de les cataractes. De fet, les cròniques expliquen que tenia greus problemes de visió des del 1460, l'any que Cresques havia retornat a la Cuirassa de Lleida. La ceguesa de Joan va obligar la cancelleria a plantejar la possibilitat de posar els ulls del comte-rei en mans d'un metge jueu de Lleida que, segons la brama, obrava miracles. Però la jove comtessa-reina Joana Enríquez s'hi va oposar frontalment. En aquell punt, tot semblava que quedaria en res; però la inesperada mort de la jove Joana (1470), a causa d'un càncer de mama, paradoxalment obriria les portes de la intervenció del vell Joan.

Representació coetània del comte rei Joan II i la seva segona esposa Joana Enriquez. Font: Arxiu EINacional

Les precaucions mútues

Joan i la seva cancelleria van exigir assistir, prèviament, a una intervenció quirúrgica de les mateixes característiques, i comprovar els resultats. I setmanes abans de la intervenció del comte-rei; l'oftalmòleg va intervenir dos barcelonins ancians dels quals no hi ha, pràcticament, informació. No coneixem ni la condició social ni la relació amb la cancelleria d'aquells dos "conillets d'índies". Però la cosa devia anar bé, perquè poc després Joan va demanar a Abiatar que programés la seva intervenció ocular. L'oftalmòleg lleidatà, que a més era astròleg, també va prendre les seves precaucions. I després de consultar els astres i de fer els seus càlculs, van dictaminar que el comte-rei seria intervingut el dia 11 de setembre de 1468. En aquell moment, Catalunya era una bola de foc a causa de la guerra civil (1462-1472).

Les ganes de veure-hi del comte-rei Joan

Les fonts documentals, de nou, asseguren que, poc després de la primera intervenció, Joan ja havia recuperat la visió de l'ull dret. Les ganes de veure-hi i la confiança en el cirurgià, van impulsar Joan a exigir, quasi immediatament, la intervenció de l'ull esquerre. I Abiatar, que devia tenir un concepte molt elevat de la prudència i del seu coll, s'hi va

negar. Va al·legar que els astres ho desaconsellaven. Però tot i les contínues negatives, finalment, va cedir (o es va veure obligat a cedir) a les exigències del sobirà; i el va intervenir de nou, i també amb èxit, quatre setmanes després (el 12 d'octubre de 1468). El comte-rei es convertia en el primer cas rellevant a Catalunya (i en un dels primers d'Europa) a recuperar la visió després de patir cataractes. Segons les fonts, va viure onze anys més (fins al 1479 i fins a l'avançada edat de 81 anys) amb una visió envejable.

Marc Pons/El nacional.cat

Enllaç:

https://www.elnacional.cat/ca/cultura/pons-cresques-abiatar-ofthalmoleg-catala-operar-cataractes_768141_102.html